

Dariusz GREGORCZYK

<https://orcid.org/0000-0002-1111-5220>

Wywiadowcze i kontrwywiadowcze aspekty rozpoznania polsko-niemieckiej granicy przez funkcjonariuszy policji województwa śląskiego w latach 1922–1939

Streszczenie

Po powołaniu do życia w 1922 r. Policji Województwa Śląskiego formacja ta stała się ważnym elementem systemu bezpieczeństwa odrodzonego Państwa Polskiego. Po uformowaniu się struktur organizacyjnych śląskiej policji funkcjonariusze i pracownicy tej formacji od razu zostali włączeni do zadań związanych z kontrwywiadowczą ochroną państwa i województwa śląskiego. Ważnym elementem kontrwywiadowczego rozpoznania i ochrony Górnego Śląska przed zagrożeniami zewnętrznymi było operacyjne monitorowanie granicy polsko-niemieckiej. Zadania realizowane przez polskich policjantów w ramach zabezpieczenia i ochrony polskich interesów na tym obszarze obejmowały zarówno czynności *stricto* kontrwywiadowcze, jak również były zadaniami przeprowadzanymi w ramach tzw. wywiadu płytkiego. Z kontrwywiadowczych i wywiadowczych informacji uzyskiwanych przez śląskich funkcjonariuszy w okresie dwudziestolecia międzywojennego z obszarów granicy z Niemcami korzystały zarówno cywilne organy i instytucje II RP odpowiedzialne za bezpieczeństwo państwa, jak i polskie służby wywiadu i kontrwywiadu wojskowego.

Słowa kluczowe: Policja Województwa Śląskiego, granica polsko-niemiecka, bezpieczeństwo państwa, kontrwywiad, wywiad, szpiegostwo, służby specjalne.

Wstęp

Od początku powołania do życia Policji Województwa Śląskiego (dalej: PWŚl.), na podstawie Rozporządzenia z dnia 17 czerwca 1922 r.¹, formacja ta

¹ Rozporządzenie z 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Wojewódzkiej, Dziennik Ustaw Śląskich (dalej: Dz.U.Śl.) z 1922 r. Nr 1, poz. 4. Rozporządzenie zostało zatwierdzone Ustawą z dnia 2 marca 1923 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 1, poz. 87).

stała się ważnym elementem systemu bezpieczeństwa odrodzonego Państwa Polskiego. Zakres działań wykonywanych przez śląskich policjantów nie ograniczał się tylko do realizowania ustawowych zadań związanych z ochroną i zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego ludności w polskiej części Górnego Śląska. Natychmiast po uformowaniu się struktur organizacyjnych, funkcjonariusze i pracownicy Policji Województwa Śląskiego zostali włączeni do wykonywania zadań związanych z szeroko rozumianą kontrwywiadowczą ochroną państwa i województwa śląskiego.

Działania podejmowane przez polskich policjantów na terenie Śląska miały bardzo szeroki wymiar i obejmowały szereg różnorodnych przedsięwzięć profilaktycznych, prewencyjnych i operacyjnych. W zakresie ochrony kontrwywiadowczej śląscy policjanci zbierali m.in. informacje na potrzeby instytucji państwowych i wojewódzkich odpowiedzialnych za bezpieczeństwo kraju, realizowali śledztwa wobec osób podejrzewanych o prowadzenie działań szpiegowskich przeciwko RP oraz aktywnie uczestniczyli w zwalczaniu aktów dywersji i sabotażu na terenie woj. śląskiego². Ponadto jednostki policyjne były wykorzystywane na terenie Górnego Śląska do ochrony ważnych obiektów strategicznych, przeciwdziałaniu zagrożeniom wywiadowczym oraz nadzorowaniu osób i instytucji, których działalność była wymierzona w polską rację stanu³.

Celem artykułu jest przedstawienie organizacji, struktur oraz poziomu przygotowania funkcjonariuszy Policji Województwa Śląskiego do ochrony obszarów granicznych przed ich penetracją ze strony niemieckich służb specjalnych. W tym aspekcie poddano analizie przykłady czynności operacyjnych, jakie były wykonywane przez śląskich policjantów w dwudziestoleciu międzywojennym w ramach kontrwywiadowczego zabezpieczenia granicy polsko-niemieckiej. Ponadto opisano mało znane działania funkcjonariuszy PWŚl. związane z monitorowaniem niemieckiej strefy granicznej, które były realizowane przez tę formację w ramach tzw. wywiadu granicznego (płytkiego). Zaprezentowana tematyka pozwoli na ukazanie i przybliżenie zakresu zadań operacyjnych i rozpoznawczych wykonywanych przez jednostki policyjne w ramach kontrwywiadowczej ochrony Górnego Śląska.

Tematyka związana z kontrwywiadowczą ochroną granicy polsko-niemieckiej na Śląsku w latach 1922–1939 przez funkcjonariuszy PWŚl. nie doczekała się

² H. Ćwięk, *Przeciw Abwehrze*, Warszawa 2001, s. 132–143; D. Gregorczyk, *Przykłady działań Policji Województwa Śląskiego w systemie kontrwywiadowczej ochrony Śląska w latach 20. i 30. XX w.*, [w:] *Sekretna wojna II. Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1949 (1948)*, red. Z. Nawrocki, Poznań 2018, s. 181–186; M. Siewier, *Działalność organów bezpieczeństwa w województwie śląskim w okresie międzywojennym. Zarys problematyki*, [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, t. 5, cz. 1, Warszawa 2018, s. 11–12.

³ D. Gregorczyk, *Działania administracji rządowej i Policji Województwa Śląskiego w kontrwywiadowczej ochronie Śląska w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Sekretna wojna II. Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1949 (1948)*, red. Z. Nawrocki, Poznań 2015, s. 173–186; J. Dworzecki, *Rola Policji Województwa Śląskiego w kształtowaniu bezpieczeństwa wewnętrznego w okresie II RP*, „Zeszyty Naukowe WSFiP” 2015, nr 3, s. 168–177.

jednolitego opracowania. Jednakże niektóre aspekty tych zmagania na „tajnym froncie” zostały już poruszone i przedstawione przez badaczy, co zostało uwzględnione i wykorzystane w niniejszym artykule.

Specyfika obszaru działania Policji Województwa Śląskiego na pograniczu polsko-niemieckim

Województwo śląskie w okresie dwudziestolecia międzywojennego graniczyło na południu z Czechosłowacją, a na zachodzie z Niemcami. Obie granice były ukształtowane w toku intensywnych walk granicznych, lecz decyzje o ich ostatecznym przebiegu były podejmowane w gabinetach dyplomatycznych ówczesnych mocarstw. Polsko-czechosłowacka linia graniczna została wytyczona w trakcie trwającej od 5 do 16 lipca 1920 r. konferencji w Spa, a następnie zatwierdzona decyzją Rady Ambasadorów w dniu 28 lipca 1920 r.⁴ Proces uformowania granicy polsko-niemieckiej po zakończeniu I wojny światowej miał jeszcze bardziej skomplikowany charakter. Ostateczne decyzje związane z rozstrzygnięciem kwestii podziału Śląska pomiędzy Polską a Niemcami zapadły po przeprowadzonym w dniu 21 marca 1921 r. plebiscycie i wybuchu z 2 na 3 maja 1921 r. III powstania śląskiego. Intensywne mediacje polityczne doprowadziły na początku sierpnia 1921 r. do zawieszenia broni i wstrzymania działań militarnych, jednakże decyzja w sprawie podziału Górnego Śląska i ostatecznego wytyczenia granicy została podjęta 12.10.1921 r. przez Radę Ligi Narodów, zatwierdzona osiem dni później przez Radę Ambasadorów⁵.

Polsko-niemiecka granica na Górnym Śląsku, chociaż liczyła około 150 km, była uważana za jedną z najbardziej „trudnych” granic. Wytyczone linie graniczne w żaden sposób nie pokrywały się z granicą narodowościową, a tym bardziej kulturową lokalnej społeczności. Decyzja Rady Ligi Narodów z października 1921 r. przecinała *de facto* jeden organizm gospodarczy, polityczny i administracyjny na dwie odrębne części. Ponadto na niektórych odcinakach linia graniczna była niezwykle skomplikowana, wręcz kuriozalna. Dzieliła ona nie tylko miasta, wsie, bądź osady, ale przebiegała pomiędzy posesjami, zabudowaniami gospodarczymi, zakładami pracy czy kopalniami. Takich punktów wzdłuż 150-kilometrowej granicy pomiędzy Polską a Niemcami było około 300⁶.

⁴ *Historia dyplomacji polskiej*, t. 4: 1918–1939, red. P. Łossowski, Warszawa 1995, s. 149; K.W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty*, Warszawa 1935, s. 291–292.

⁵ *Oświadczenie Rządowe z dnia 23 maja 1922 r. w sprawie podziału Górnego Śląska* (Dz.U. 1922 nr 44 poz. 369); K. Popiołek, *Śląskie dzieje*, Warszawa – Kraków 1976, s. 371.

⁶ M. Baniewicz, A. Osierda, R. Socha, *Formacje ochrony granicy II Rzeczypospolitej na Górnym Śląsku*, [w:] *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922–1939*, red. D. Gregorczyk, A. Osierda, Bielsko-Biała 2010, s. 117.

Poważnym utrudnieniem w prowadzeniu skutecznej ochrony granicy był fakt intensywnego ruchu granicznego, związanego z przemysłowym charakterem tego regionu. Oblicza się, że tylko na odcinku Inspektoratu Granicznego Hajduki Wielkie w ciągu doby granicę w obie strony przekraczało około 30 tys. osób oraz kilkadziesiąt pociągów i pojazdów⁷. Podpisana 15 maja 1922 r. Konwencja Genewska regulowała relacje polsko-niemieckie w sprawie podziału Górnego Śląska, ale także odnosiła się do kwestii gospodarczych, a zarazem społecznych i politycznych⁸. Wprowadzenie na mocy postanowień Konwencji tzw. kart regulacyjnych przyczyniło się z jednej strony do wzrostu ruchu granicznego, a z drugiej do rozwoju zjawiska nielegalnego przekraczania granic państwowych.

Wskazane wyżej problemy miały bezpośredni wpływ na pracę tych jednostek Policji Województwa Śląskiego, które były odpowiedzialne za ochronę granicy polsko-niemieckiej również w zakresie jej zabezpieczenia kontrwywiadowczego. Zarówno Główna Komenda PWŚl., jak i rządowe i wojewódzkie struktury administracji bezpieczeństwa od początku zdawały sobie sprawę z zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa mogących się pojawić ze strony niemieckiej administracji i instytucji rządowych. Polskie władze słusznie przewidywały, że obszar granicy polsko-niemieckiej będzie również wykorzystywany do przeprowadzania działań szpiegowskich przez niemieckie służby specjalne.

Jednostki Policji Województwa Śląskiego odpowiedzialne za ochronę strefy granicznej – kadra i przygotowanie

Ochroną, a jednocześnie monitorowaniem strefy granicznej w okresie dwudziestolecia międzywojennego zajmowały się formacje Straży Celnej (1922–1928) i Straży Granicznej (1928–1939). Już od 1923 r. do pracy na granicy państwowej na terenie województwa śląskiego wykorzystywani byli również funkcjonariusze w ramach tzw. służby granicznej⁹. W trakcie wykonywanych zadań służbowych policjanci tej formacji realizowali również zadania o charakterze kontrwywiadowczym. Działania śląskiej policji w tym zakresie zostały zawarte w *Instrukcji dla Funkcjonariuszy Policji Województwa Śląskiego w służbie granicznej* z dnia 27 lipca 1925 r.¹⁰ Dokument ten nakładał na policjantów granicz-

⁷ H. Kula, *Polska Straż Graniczna w latach 1928–1939*, Warszawa 2004, s. 105.

⁸ Uregulowanie wzajemnych polsko-niemieckich relacji na Górnym Śląsku nastąpiło po podpisaniu w dniu 15 maja 1922 r. tzw. Konwencji Genewskiej. Por. *Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 roku* (Dz.U. 1922 nr 44, poz. 371).

⁹ Szerzej na ten temat pisze B. Kayzer, *Policja Graniczna Województwa Śląskiego (1922–1926)*, „Przegląd Policyjny” 1992, nr 2–3, s. 172–190.

¹⁰ *Instrukcja dla Funkcjonariuszy Policji Województwa Śląskiego w służbie granicznej z dnia 27 VII 1925 r.* (kserokopia w posiadaniu autora).

nych, m.in. obowiązek „robienia głębokich i płytkich wywiadów na obszarze przygranicznym”, a także zwracania uwagi „na wrogą szpiegowską służbę kurierską”¹¹.

Na początku lat 20. ub. wieku w strukturach Głównej Komendy PWŚl. utworzony został Wydział IV D Policji Politycznej¹², który następnie w połowie 1923 r. został zastąpiony przez Służbę Informacyjną¹³. W wyniku dalszych przeprowadzanych reorganizacji w śląskiej policji od pierwszego września 1924 r. aż do listopada 1927 r. działał Śląski Urząd Policji Politycznej w Katowicach oraz jego ekspozytury mieszczące się w komendach w Katowicach, Królewskiej Hucie, Bielsku, Cieszynie, Lublińcu, Pszczynie, Rybniku, Świętochłowicach i Tarnowskich Górach. Kolejna reorganizacja aparatu policyjnego na Śląsku miała miejsce w listopadzie 1927 r, a jej efektem było, m.in. utworzenie Urzędu Śledczego GK PWŚl. Urząd nadzorował i koordynował działania podległych mu jednostek także w obszarze zwalczania działalności obcych służb specjalnych i prowadzenia działań kontrwywiadowczych na Górnym Śląsku. Powstałe w 1929 r. Wydziały Śledcze w Katowicach i Królewskiej Hucie/Chorzowie również prowadziły intensywne czynności rozpoznawcze i ochronne na obszarach granicznych poprzez swoje wyspecjalizowane komórki¹⁴. Należy podkreślić, że do ochrony województwa przed obcymi służbami wywiadowczymi, w tym także do monitorowania pod tym kątem polsko-niemieckiej granicy, byli zobowiązani wszyscy śląscy policjanci.

Kwestie właściwej ochrony granicy były bardzo szybko i trafnie zdiagnozowane przez Główną Komendę Policji Województwa Śląskiego. Od początku funkcjonowania policji na Śląsku jej decydenci zauważali złożoność problematyki dotyczącej właściwej i skutecznej, zwłaszcza pod względem kontrwywiadowczym, ochrony granicy z Niemcami, wynikającej ze specyficznych warunków politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych tego regionu. Dlatego celna wydaje się opinia ówczesnego Naczelnika Śląskiego Urzędu Policji Politycznej – nadkomisarza Łyczkowskiego, który w piśmie z 23 stycznia 1925 r. tak charakteryzował zagrożenia ze strony niemieckich służb specjalnych na obszarach granicznych:

Jak wykazują fakty, niemiecka sieć wywiadowcza specjalnie głęboko zapuściła korzenie na terenach dzielnic b. zaboru pruskiego. Składają się na to dwa zasadnicze czynniki wywiadu:

- 1) Zamieszkiwanie tych terenów przez ludność niemiecką, tworząc dla wywiadu nam wrogiego rezerwar sił inteligentnych pracowników wywiadowczych.
- 2) Geograficzne sąsiedztwo tych polskich dzielnic z terenami niemieckimi, stanowiącymi ognisko, z którego niemiecka akcja szpiegowska jest podsykana.

¹¹ Ibidem, s. 5.

¹² Na terenie woj. Śląskiego Wydział IV D wraz z ekspozyturami funkcjonował od października do sierpnia 1924 r.

¹³ J. Szermański, *Policja województwa śląskiego w latach 1922–1926*, Bielsko-Biała 1995, s. 23–24.

¹⁴ W Wydziale Śledczym w Katowicach działania kontrwywiadowcze były realizowane przez I Brygadę, a w Chorzowie problematyka ta została przypisana V Brygadzie, tzw. Politycznej. Por. E. Długajczyk, *Agendy polityczno-śledcze Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” 2010, nr 6, s. 35–56; M. Siewier, *Z działalności służby śledczej Policji Województwa Śląskiego*, „Res Politicae” 2015, t. 7, s. 102–103.

Jako ogniwa łączące sieć w ten sposób zorganizowanego aparatu służą gęsto rozmieszczeni – w pasie granicznym, tak po stronie Śląska Opolskiego, jak i po stronie Województwa Śląskiego, zaufani konfidenti i kurjerzy niemieccy, korzystający przy przechodzeniu granicy z ułatwień przysługujących ruchowi granicznemu. Stwierdzono już niejednokrotnie, że biura wywiadowcze działania swe opierają głównie na żywiole niemieckim, zamieszkałym na tut. terenie i że do tego celu wykorzystywane są wszelkiego rodzaju kontakty, zarówno rodzinne, jak handlowe i organizacyjne, istniejące pomiędzy Województwem Śląskim, a Śląskiem Opolskim Prowadzenie w tych warunkach walki ze szpiegostwem niemieckim staje się dla nas niezmiernie trudnym i wymagać musi z naszej strony zastosowania zwłaszcza w pasie granicznym specjalnych środków obronnych...¹⁵

Ponadto w celu skutecznego przeciwstawienia się niemieckiej działalności szpiegowskiej na granicy, nadkom. Łyczkowski proponował z jednej strony skierowanie na pas graniczny funkcjonariuszy PWŚl., a z drugiej strony prowadzenie specjalistycznych kursów informacyjnych dla tej grupy pracowników policyjnych. Należy jednak zauważyć, że do pierwszego szkolenia zawodowego policjantów w służbie granicznej doszło już na przełomie marca i kwietnia 1924 r., a zostało ono przeprowadzone w Komendzie Rezerwy Policji Województwa Śląskiego w Katowicach¹⁶. Już trzy miesiące później, tj. od 15 marca do 7 kwietnia 1924 r., na polecenie GK PWŚl. zostało przeszkolonych kolejnych 78 funkcjonariuszy służby granicznej¹⁷. W ramach przeprowadzonych zajęć policjanci byli zapoznawani m.in. z takimi zagadnieniami, jak: działalność służb wywiadowczych, służba śledcza i wywiad graniczny, szpiegostwo i dywersja. Ze względu na charakter i specyfikę prowadzonego szkolenia, zajęcia w zakresie problematyki wywiadowczej i kontrwywiadowczej prowadzili wyżsi urzędnicy i oficerowie GK śląskiej policji, jak również oficerowie Oddziału II Sztabu Generalnego WP – kpt. Banaś (łączność) i por. H. Żychoń (wywiad ofensywny i szpiegostwo)¹⁸.

Należy zaznaczyć, że na początku lat 20. minionego stulecia funkcjonariusze śląskich struktur Policji Politycznej w trakcie prowadzonych szkoleń i kursów byli zapoznawani z problematyką zwalczania szpiegostwa – również na obszarach granicznych¹⁹. W celu dalszego pogłębienia wiedzy i umiejętności swoich pracowników kierownictwo Oddziału Informacyjnego w Katowicach w marcu 1924 r. wystąpiło z wnioskiem do Naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa Policji Politycznej z prośbą o umożliwienie przeprowadzenia zajęć dla niższych funkcjonariuszy w Szkole Głównej PWŚl.²⁰ W ramach prowadzonych zajęć, które miałyby prowa-

¹⁵ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APK), Policja Województwa Śląskiego (dalej: PWŚl.), sygn. 19, *Odpis pisma Naczelnika Urzędu Śledczego Policji Politycznej nadkom. Łyczkowskiego*, Katowice 23.01.1925 r., k. 6.

¹⁶ J. Mikitin, *Szkolnictwo policyjne w województwie śląskim w okresie międzywojennym*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Katowice 2007, s. 126.

¹⁷ J. Grześkowiak, R. Kochańczyk, J. Mikitin, *Była taka formacja – Policja Województwa Śląskiego 1922–1939*, Katowice 2022, s. 46–47.

¹⁸ J. Mikitin, *Szkolnictwo policyjne...*, s. 126–127.

¹⁹ Ibidem, s. 252–253.

²⁰ APK, PWŚl., sygn. 107, *Instrukcja polityczna* (1923 r. ?), k. 1–15.

dzić nadkom. Stanisław Ryczkowski i kom. Marian Chomrański, zamierzano poruszyć następujące zagadnienia: organizacja służby informacyjnej, technika służby śledczej w przygotowaniu do służby informacyjnej, w y w i a d g r a - n i c z n y (podkreśl. autora), stronnictwa polityczne, zawiązki zawodowe, mniejszości narodowe na terenie Górnego Śląska oraz rozwój idei socjalizmu ze szczególnym uwzględnieniem komunizmu, jego programu i metod pracy²¹.

Niestety nie udało się odnaleźć dokumentów, które pozwoliłyby na dalsze przesłanie przedstawianych działań organów śląskiej policji w zakresie przygotowania funkcjonariuszy do kontrwywiadowczej pracy na obszarach granicznych z Niemcami i Czechosłowacją. Niemniej można stwierdzić, że kwestie związane z prowadzeniem skutecznej ochrony polskich granic na terenie województwa śląskiego były dostrzegane i poważnie traktowane przez Główną Komendę PWŚl.

Staranny dobór kadr był ważną kwestią związaną ze skuteczną, a jednocześnie efektywną pracą polskich służb policyjnych zajmujących się szeroko rozumianą ochroną granicy polsko-niemieckiej i polsko-czechosłowackiej. Mając na uwadze złożony charakter pracy służb granicznych, a w szczególności bezpośredni kontakt funkcjonariuszy z osobami przekraczającymi granicę, p.o. Głównego Komendanta PWŚl. – podinspektor Leon Wróblewski – 11 czerwca 1924 r. wydał zarządzenie dotyczące funkcjonariuszy mających objąć stanowiska w służbie granicznej. W punkcie pierwszym powyższego dokumentu insp. L. Wróblewski, biorąc pod uwagę prestiżowy i wizerunkowy charakter tej służby, nakazywał, aby:

Do komisariatów, posterunków i ekspozytur granicznych, wzgl. kolejowych przeznaczyć należy najinteligentniejszych funkcjonariuszów Policji Wojewódzkiej, po szkole, o ile możliwości kawalerów, dyscyplinowanych, dobrze się prezentujących, wysokiego wzrostu, przystojnych i mających zamiłowanie w ładnym ubieraniu się²².

Z pewnością powyższe przymioty policjantów granicznych pomagały im również w lepszej obserwacji i skuteczniejszym uzyskiwaniu wiadomości o stronie przeciwnej.

Zadania realizowane przez funkcjonariuszy policji w strefie polsko-niemieckiej granicy miały bardzo szeroki wymiar i wpisywały się w system bezpieczeństwa II RP i jej kontrwywiadowczej ochrony. Niestety w Archiwum Państwowym w Katowicach do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie nieliczne dokumenty, które są jednolitymi wytycznymi lub rozkazami określającymi pełen zakres i metody uzyskiwania informacji przez śląskie jednostki policyjne w ramach rozpoznania granicy z Niemcami w dwudziestolecie międzywojennym. Niemniej w zasobach katowickiego archiwum można odnaleźć szereg pism (rozkazów i poleceń służbowych) rządowych i lokalnych władz administracyjnych, jak również

²¹ Ibidem, *Pismo kierownika Oddziału Informacyjnego w Katowicach*, Katowice 10.03.1924 r., k. 26.

²² Ibidem, *Pismo p.o. Komendanta Głównego Pol. Woj. Śl. podinsp. Wróblewskiego*, Katowice 11.06.1924 r., k. 43.

wojskowych instytucji bezpieczeństwa II RP, które dotyczyły problematyki ochrony kontrwywiadowczej i działań wywiadowczych realizowanych przez PWŚI. Na podstawie bieżących informacji policyjnych oraz zachowanych sprawozdań komend powiatowych i wydziałów śledczych można jednak ustalić zakres działań informacyjno-rozpoznawczych przeprowadzanych przez jednostki policyjne w latach 1922–1939 na obszarach granicy polsko-niemieckiej. Wykonywane zadania przez polskich policjantów na Śląsku, w ramach zabezpieczenia i ochrony polskich interesów na tym obszarze, obejmowały zarówno czynności *stricte* kontrwywiadowcze, jak również były zadaniami realizowanymi w ramach tzw. wywiadu pływkiego.

Działania kontrwywiadowcze śląskiej policji na obszarze granicy z Niemcami

Zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i ochrona granicy polsko-niemieckiej na Górnym Śląsku była powierzona, m.in. Policji Województwa Śląskiego. W dużej mierze właśnie na barkach Policji Granicznej i innych jednostek policji wojewódzkiej działających na obszarze granicy z Niemcami spoczywała również kontrwywiadowcza ochrona polskich interesów na tym terenie naszego państwa. Śląscy policjanci monitorowali w tym kontekście postawę ludności niemieckiej, szczególnie po polskiej stronie granicy oraz rozpoznawali wszelkie przejawy działalności wywiadowczej ze strony niemieckich służb specjalnych.

Podczas realizacji czynności związanych z działaniami *przeciwszpiegowskimi* w strefie przygranicznej zdarzały się również spektakularne przypadki skutecznego zatrzymania przez funkcjonariuszy PWŚI. niemieckich agentów, próbujących przekroczyć granicę polsko-niemiecką. Tylko dzięki czujności i sprawności polskich policjantów 12 października 1927 r. zatrzymano dwóch niemieckich szpiegów próbujących przekroczyć granicę ze skradzionymi tajnymi wojskowymi dokumentami²³. Agenci niemieccy – Paweł Dziwis (były policjant z Rept) i Augustyn Pysz (sanitariusz Spółki Brackiej w Tarnowskich Górach) – starali się w walizce wywieźć i przekazać pracownikowi Abwehry w Bytomiu szereg dokumentów wykradzionych z kancelarii tajnej 16. Pułku Piechoty w Tarnowie. Podczas zatrzymania szpiegów ujawniono, że agenci niemieccy zdobyli m.in. ściśle tajne dokumenty i rozkazy z okresu powstań śląskich, dziennik ewidencyjny tajnych rozkazów, karty mobilizacyjne oraz wojskowe materiały szkoleniowe i instrukcje²⁴. W trakcie prowadzonego dochodzenia ujawniono, że dokumenty woj-

²³ E. Długajczyk, *Pechowcy. Księga afer szpiegowskich na terenie Górnego Śląska w okresie międzywojennym*, Leszno 2013, s. 183.

²⁴ H. Ćwięk, *O tajemnicach polskiego kontrwywiadu w województwach zachodnich Polski (1921–1932)*, Katowice 2000, s. 16.

skowe z jednostki w Tarnowie wykradł Józef Dziwis, brat zatrzymanego Pawła Dziwisa, który w 16. pułku odbywał przeszkolenie w ramach zasadniczej służby wojskowej²⁵.

W ramach zadań związanych z ochroną granicy śląscy policjanci przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego byli wykorzystywani do kontrolowania osób na drogowych i kolejowych przejściach granicznych. Również i w tym przypadku funkcjonariusze policji wojewódzkiej wykonywali czynności na rzecz ochrony interesów i bezpieczeństwa państwa. Na mocy reskryptu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 4 grudnia 1925 r. polscy policjanci i służby graniczne wzięły udział w tajnej inwigilacji osób przekraczających polską granicę²⁶. W myśl założeń reskryptu, urzędnicy administracji I instancji, wystawiając paszporty, mieli w nich zaznaczać *utajnionymi znakami* osoby podejrzewane o prowadzenie antypolskiej działalności, szpiegostwa lub przemytu. Funkcjonariusze policji i Straży Granicznej byli zobligowani w sposób szczególny zwracać uwagę na osoby, u których w paszportach (na 3 stronie) lub świadectwach tożsamości (na stronie 1) data terminu ważności dokumentu były podkreślone linią prostą²⁷. W przypadku zauważenia przez kontrolujących *poufnego znaku* w dokumentach mieli oni obowiązek zwrócenia uwagi służbom celnym na konieczność przeprowadzenia wobec takiej osoby ścisłej rewizji osobistej i rzeczowej. Cały algorytm postępowania był utrzymywany w bardzo ścisłej tajemnicy i dostęp do tych informacji miała niewielka grupa policjantów. Kwestia właściwego służbowego wykorzystania przez aparat policyjny systemu niejawnej inwigilacji na Górnym Śląsku napotykała na pewne trudności, gdyż w trakcie jego stosowania nie wszystkie jednostki na bieżąco zapoznały się z wytycznymi w tej sprawie²⁸. Niemniej jednak idea wykorzystania tego typu mechanizmów w przeciwdziałaniu przestępczości i szpiegostwu była, z dalszymi jego modyfikacjami, systematycznie kontynuowana aż do 1939 r. przez instytucje podległe MSW w Warszawie²⁹.

W toku kontrwywiadowczej ochrony woj. śląskiego funkcjonariusze PWŚl. rozpoznawali wszelkie aspekty związane z penetracją polskich terenów granicznych przez niemieckie władze administracyjne, służby mundurowe czy organizacje paramilitarne. Polskie służby graniczne i placówki policyjne wielokrotnie odnotowywały sytuacje jawnych lub zamaskowanych przypadków identyfikowania

²⁵ Obaj złapani szpiegdy zostali skazani wyrokiem detaszowanej Izby Karnej Okręgowego Sądu Okręgowego 19.07.1928 r. na kary: A. Pysz – 2,5 roku pozbawienia wolności, a P. Dziwis na 15 miesięcy. Józefowi Dziwisowi dzięki podrobionym dokumentom udało się zbiec do Niemiec. Por. H. Ćwięk, *O tajemnicach...*, s. 16; E. Długajczyk, *Pechowcy...*, s. 183.

²⁶ B. Kayzer, *Policja Graniczna...*, s. 187.

²⁷ APK, PWŚl., sygn. 177, *Pismo Naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa UWŚl.*, Katowice 12.12.1925 r., k. 178; B. Kayzer, *Policja Graniczna...*, s. 187.

²⁸ APK, PWŚl., sygn. 177, *Pismo Kierownika Wydziału Śledczego w Katowicach dot. poufnych znaków na paszportach*, Katowice 31.05.1937 r., k. 184.

²⁹ APK, PWŚl., sygn. 177, *Tajny Okólnik nr 9 Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie znaków poufnych w paszportach i wizach konsularnych*, Warszawa 22.10.1937 r., k. 185–186.

położenia urzędów i instytucji, obiektów militarnych, sieci drogowej i kolejowej przez wojsko lub funkcjonariuszy niemieckich służb bezpieczeństwa³⁰. Prowadzone przez Niemców tego typu akcje na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym niekiedy nosiły znamiona jawnej prowokacji. Można domniemywać, że w przypadkach jawnego, niekiedy demonstracyjnego, sposobu prowadzonej obserwacji polskiej strefy nadgranicznej działania te miały nie tylko cele wywiadowczego rozpoznania, ale również kontekst polityczny. Wydaje się, że z jednej strony była to forma wywierania presji na ludność polską, a z drugiej wyraźny przekaz dla społeczności niemieckiej na Śląsku, pokazujący fakt stałego zainteresowania Berlina tym obszarem.

W zakresie przeciwdziałania aktom szpiegostwa na terenie II RP, Policja Województwa Śląskiego była również włączona do systemu kontroli polskiej przestrzeni powietrznej – w tym przypadku nad woj. śląskim. W latach 20. i 30. ub. wieku problem naruszania granicy przez niemieckie samoloty był ściśle monitorowany i odnotowywany przez Główną Komendę śląskiej policji, która pełną informację w tym zakresie systematycznie przekazywała do Wydziału Bezpieczeństwa Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach. Rola i zadania policyjnych punktów obserwacyjnych rozmieszczonych wzdłuż granicy polegała na próbie ustalenia znaków identyfikacyjnych samolotu naruszającego polską granicę, a przede wszystkim określenia czasu przebywania w polskiej przestrzeni powietrznej i odtworzenia dokładnej trasy przelotu „intruza”³¹. Jednakże ze względu na posiadane możliwości techniczne, polscy policjanci ograniczali się w swoich działaniach tylko do prowadzenia naziemnej obserwacji obcej maszyny. Podejmowane tym zakresie działania ze strony polskiej administracji spotykały się ze strony niemieckiej z obojętnością i brakiem zainteresowania³².

Wśród zadań funkcjonariuszy śląskiej policji wojewódzkiej, w tym również Policji Granicznej, wchodzących w obszar rozpoznania kontrwywiadowczego, należy wymienić uzyskiwanie informacji od przekraczających granicę obywateli polskich. Ideą tego typu czynności była próba ustalenia sytuacji dotyczącej prób werbunków przez niemiecką administrację bezpieczeństwa polskich robotników do wykonywania działań na szkodę interesów II RP³³.

³⁰ APK, UWŚl., sygn. 736, *Pismo GK PWŚl z dnia 4.10. 1930 r. dot. przyjazdu na teren woj. śląskiego funkcjonariuszy Szupo*, s. 115–116; ibidem, *Pismo GK PWŚl. z dnia 19.06.1931 r. dot. przyjazdu na teren woj. śląskiego funkcjonariuszy niemieckiej policji kryminalnej* s. 140–142; APK, PWŚl, F 12900, *Sprawozdanie ze stanu bezpieczeństwa za miesiąc luty 1939 r.*, Katowice dnia 13.03.1939 r., k. 43.

³¹ D. Gregorczyk, *Działalność szpiegowska i dywersyjna na Górnym Śląsku w latach 1938–1939 w sprawozdaniach Policji Województwa Śląskiego*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad II Rzeczypospolitej wobec groźby wybuchu wojny w 1939 r.*, red. D. Gregorczyk, Warszawa – Katowice 2020, s. 99.

³² APK, UWŚl., sygn. 591, *Sprawozdanie ze stanu bezpieczeństwa za miesiąc lipiec 1939 r.*, Katowice dnia 14.09.1939 r., k. 181–182.

³³ APK, UWŚl., sygn. 736, *Sprawozdanie z działalności Policji Województwa Śląskiego za 1928 r. z dnia 5.01.1929 r.*, k. 57–58.

Ponadto funkcjonariusze PWŚl., przy współpracy z jednostkami i placówkami Straży Celnej i Straży Granicznej, obligatoryjnie rejestrowali wszelkie przypadki związane z tzw. incydentami granicznymi. Niejednokrotnie na całej długości granicy z Niemcami odnotowywano przypadki, które świadczyły o próbach celowego naruszania granicy przez niemieckie służby bezpieczeństwa, organizacje paramilitarne czy członków lokalnych bojówek. Ponadto często ze strony zachodniego sąsiada dochodziło do celowego prowokowania polskich funkcjonariuszy granicznych i policyjnych, a nawet zdarzały się przypadki, chociaż sporadyczne, ostrzelania ze strony niemieckiej patrolujących granicę Polaków³⁴.

Opierając się na materiałach archiwalnych, można stwierdzić, że zakres prowadzonych działań i czynności przez śląskie struktury policyjne w ramach ochrony kontrwywiadowczej granicy polsko-niemieckiej był bardzo szeroki. Wszystkie zadania realizowane przez polską policję na tym obszarze w okresie dwudziestolecia międzywojennego były ważnym elementem prowadzonej polityki bezpieczeństwa II RP. Na podstawie analizy zachowanych dokumentów można stwierdzić, że praca tej formacji na tak skomplikowanym obszarze, jakim jest praca kontrwywiadowcza, z pewnością utrudniały, a w niektórych przypadkach uniemożliwiły skuteczną działalność niemieckim służbom specjalnym na Górnym Śląsku. Należy mieć na uwadze, że intensywne działania niemieckiego aparatu administracyjnego i jego służb wywiadowczych, zmierzające do rozpoznania sytuacji na polskich terenach przygranicznych, trwały systematycznie – z różnym natężeniem – przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego aż do wybuchu II wojny światowej.

Rozpoznanie niemieckiej strefy granicznej w ramach tzw. wywiadu granicznego (płytkiego)

Bardzo istotnym elementem pracy kontrwywiadowczej związanej z bezpieczeństwem II Rzeczypospolitej było prowadzenie przez struktury policyjne rozpoznania wywiadowczego w ramach tzw. wywiadu płytkiego. Na bazie zgromadzonej dokumentacji można stwierdzić, że również śląskie struktury policji wojewódzkiej przez cały okres swojego istnienia w latach 1922–1939 aktywnie uczestniczyły w tych działaniach na wszystkich odcinkach granicy polsko-niemieckiej. Celem podjętych przez polską stronę kroków w tym zakresie było szeroko rozumiane rozpoznanie i przeciwdziałanie wszelkim aktom niemieckich władz państwowych, politycznych i militarnych wymierzonych w bezpieczeństwo Polski. Zakres informacji i danych uzyskiwanych z prowadzenia tego typu działalności był bardzo rozległy i obejmował tematykę dotyczącą spraw politycznych, militarnych, gospodarczych oraz stosunków społecznych i narodowościowych w Niemczech. Realizowane przez śląskie struktury policyjne zadania w za-

³⁴ D. Gregorczyk, *Działalność szpiegowska...*, s. 98.

kresie wywiadu płytkiego miały charakter systematycznego monitoringu wszelkich poczyną i wydarzeń mających miejsce na niemieckich obszarach granicznych. Jednakże ze względu na specyfikę regionu oraz posiadane możliwości uzyskiwania wiadomości o przeciwniku na Górnym Śląsku, funkcjonariusze PWŚl. wykonywali zadania dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a także Oddziału II SG WP i jej komórek ulokowanych na terenie woj. śląskiego³⁵. Dlatego też wywiadowcze rozpoznanie aktywności niemieckich struktur polityczno-militarnych, także w kontekście antypolskiej polityki gospodarczej i narodowościowej, było zsynchronizowane z wytycznymi MSW oraz rządowymi władzami wojewódzkimi. Zadania związane z „wywiadem granicznym” były nadzorowane przez Urząd Śledczy przy GK PWŚl., a ciężar kierowania, gromadzenia, analizowania i wykorzystywania uzyskiwanych informacji należał do kompetencji wydziałów śledczych w Chorzowie i Katowicach. Ważną rolę w pozyskiwaniu danych wywiadowczych odgrywały „graniczne” Komendy Powiatowe PWŚl. (mające swoje siedziby w Lublińcu, Tarnowskich Górach, Świętochłowicach i Rybniku), a zwłaszcza funkcjonariusze komisariatów i posterunków operujących w pasie nadgranicznym. Należy jednak jeszcze raz zaznaczyć, że obowiązkiem każdego funkcjonariusza, niezależnie od miejsca pełnienia służby, zbyło zbieranie wszelkich informacji o antypolskich działaniach niemieckich władz i instytucji.

Od momentu ukształtowania się struktur polskiej policji na Górnym Śląsku funkcjonariusze tej formacji bardzo aktywnie realizowali zadania w ramach „wywiadu płytkiego”. Z zachowanych dokumentów archiwalnych wytworzonych w latach 20. i 30. XX w. wynika, że proces rozpoznawania życia politycznego oraz działań instytucji i administracji niemieckiej w pasie granicznym należał do priorytetowych zadań śląskich policjantów. Z tego okresu można odnaleźć w katowickim archiwum interesującą korespondencję Urzędu Śledczego PWŚl. dotyczącą m.in. niemieckiej obsady pasa granicznego, funkcjonowania służb policyjnych i celnych oraz paramilitarnych organizacji i bojówek niemieckich działających w bezpośredniej styczności z polską granicą³⁶. Ponadto śląscy funkcjonariusze byli zobligowani do obserwowania i rejestrowania wszelkiej aktywności niemieckich sił zbrojnych w strefie przygranicznej (m.in. prowadzonych ćwiczeń i szkoleń wojskowych, budowy umocnień i obiektów militarnych, dyslokacji jednostek i oddziałów) oraz służb bezpieczeństwa i „organizacji półwojskowych” (rozmieszczenie, skład osobowy, struktura, prowadzone szkolenia i ćwiczenia wojskowe)³⁷.

³⁵ D. Gregorczyk, *Działania administracji rządowej i Policji Województwa Śląskiego...*, s. 259–260; M. Siewier, *Działalność placówek Oddziału II Sztabu Głównego w zakresie rozpoznania i zwalczania szpiegostwa III Rzeszy (1933–1939)*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski w XX i XXI wieku*, red. nauk. H. Cwiąg, M. Siewier, Częstochowa 2018, s. 82–84.

³⁶ APK, PWŚl., sygn. F12935, *Pismo Komendanta KP w Tarnowskich Górach dot. rozpoznanie pasa granicznego*, Tarnowskie Góry 18.01.1930 r., k. 158.

³⁷ APK, PWŚl., sygn. 410, *Meldunek sytuacyjny nr 2 Powiatowej Komendy w Tarnowskich Górach z dnia 8.01.1925 r.*, k. 1; APK, UWŚl., sygn. 699, *Telefonogram ze Starostwa w Tarnowskich*

Wygranie wyborów parlamentarnych i przejście na przełomie lat 1932/1933 władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera spowodowało znaczny wzrost aktywności członków NSDAP i hitlerowskich organizacji paramilitarnych na obszarze całego kraju, także na Górnym Śląsku. Problem nasilenia przez te organizacje działań antypolskich został dostrzeżony przez polskie władze i służby specjalne. Biorąc pod uwagę nową sytuację polityczną u naszego zachodniego sąsiada, adekwatnie do zaistniałej sytuacji poszerzono zakres działań polskich służb bezpieczeństwa. Już na początku 1934 r. funkcjonariusze PWŚl. w ramach wywiadu pływającego zaczęli dodatkowo zbierać wiadomości na temat nowej siły politycznej, jaką stanowili na Górnym Śląsku zwolennicy Hitlera. W dokumencie z marca tego roku, podpisanym przez podkom. Pawła Ziętka z Wydziału Śledczego w Chorzowie, określono zadania do realizacji przez polskich funkcjonariuszy w zakresie zbierania wiadomości na temat niemieckiej policji i administracji ochrony granic oraz hitlerowskich formacji paramilitarnych Sturmabteilung (SA) i Schutzstaffel (SS) działających na terenach pogranicza z Polską³⁸. Ten dwudziestopunktowy tajny dokument, opatrzony nagłówkiem *Dla pamięci* w zasadniczej swojej części dotyczył zadań związanych z całościowym rozpoznaniem formacji SS i SA na Górnym Śląsku. W trakcie zbierania informacji o obu hitlerowskich organizacjach polscy policjanci mieli w głównej mierze ustalić następujące dane:

- liczebność i rozmieszczenie oddziałów SS i SA w poszczególnych miejscowościach na terenie Śląska;
- struktury organizacyjne i obsada kadrowa (szczególnie osób z kadry kierowniczej różnych szczebli obu organizacji oraz ustalenie ich pozycji w strukturze społecznej – „z kogo się rekrutują”);
- proces wyszkolenia (jak się szkolą, kiedy i w jakich formacjach);
- posiadane wyposażenie;
- stan moralny i ideowy członków SA i SS³⁹.

W treści dokumentu zwracano również uwagę na uzyskiwanie wiadomości związanych ze stosunkiem ludności niemieckiej – również po polskiej stronie granicy – oraz Polaków mieszkających w Niemczech do obu formacji i politycznych kwestii ruchu hitlerowskiego⁴⁰. Ponadto w wytycznych pisma nakazywano kontynuowanie zbierania informacji dotyczących m.in. dyslokacji broni i amunicji po stronie niemieckiej, wykorzystania służb policyjnych do ochrony granic, jak również odnotowywania wszelkich zdarzeń (prowokacji) wymierzonych w polskie służby graniczne. Ostatni punkt pisma polecał zbieranie wszystkich danych

Górach z dnia 3.12.1930 r. dot. pobytu wojsk Reichswehry w okolicach Bytomia, k. 30; Ibidem *Pismo Kierownika Komisariatu w Łagiewnikach z dnia 23.07.1931 r. dot. magazynów amunicji w lasach powiatu oleskiego w Niemczech*, k. 157; D. Gregorczyk, *Przykłady działań...*, s. 184–185.

³⁸ APK, PWŚl., sygn. 410, *Odpis pisma – Dla pamięci*, zarejestrowany w dniu 14.03.1934 r., k. 3

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

i dokumentów, szczególnie tych, które dotyczyły polityki prowadzonej przez lokalną administrację niemiecką w kwestiach bezpieczeństwa i antypolskich działań, tj. odezów, rozkazów, szkiców, programów wyszkolenia czy zarządzeń⁴¹. Ze względu na wagę problematyki poruszanej w powyższym dokumencie można domniemywać, że przedstawione wytyczne były realizowane na przez wszystkie placówki śląskiej policji, które funkcjonowały wzdłuż granicy polsko-niemieckiej na Górnym Śląsku.

Ważnym aspektem „wywiadu granicznego”, prowadzonego przez funkcjonariuszy PWŚl., było ścisłe współdziałanie z wojskowymi służbami polskiego wywiadu i kontrwywiadu. Współpraca ta odbywała się zarówno na poziomie Urzędu Śledczego Głównej Komendy PWŚl., Wydziałów Śledczych w Katowicach i Chorzowie, jak i także niejednokrotnie z pozycji śląskich komend powiatowych. Z zachowanej dokumentacji wynika, że bardzo często zdobyte przez wojewódzką policję informacje dotyczące przede wszystkim działalności lokalnych niemieckich struktur państwowych, organizacji politycznych i paramilitarnych, służb bezpieczeństwa czy tzw. „sytuacji w pasie granicznym” były regularnie przekazywane do jednostek polskiego wywiadu (Ekspozytura nr 4) i kontrwywiadu (SRI DOK V) operujących na terenie Górnego Śląska.

Ciekawym przykładem kooperacji pomiędzy śląskimi policjantami z wojskowymi służbami specjalnymi w zakresie wywiadu płytkiego było nawiązanie w 1935 r. współpracy pomiędzy chorzowskim Wydziałem Śledczym PWŚl. a Posterunkiem Oficerskim Ekspozytury nr 4 SG WP. W ramach porozumienia od czerwca 1935 r. placówki śląskiej policji podlegające Wydziałowi Śledczemu w Chorzowie systematycznie informowały polski wywiad o sytuacji na tym odcinku granicy. Podstawą nawiązania bliższych kontaktów pomiędzy placówką wywiadu wojskowego a PWŚl. była konieczność rozpoznania i monitorowania „wszelkich zmian, jakie zaszły wśród niemieckich związków wojskowych i półwojskowych szczególnie na obszarze «pasa granicznego»”⁴². Oficerowie Ekspozytury nr 4 byli szczególnie zainteresowani uzyskiwaniem lub pogłębianiem informacji odnoszących się do funkcjonowania niemieckich jednostek i oddziałów związanych z bezpieczeństwem III Rzeszy. Z tego względu śląscy policjanci mieli dążyć do rozpoznania wszelkich zmian organizacyjnych, osobowych Straży Celnej (Zollwache), Landespolizei, Revierpolizei i Żandarmerii (Gendarmerie) oraz ich rozmieszczenia w pasie nadgranicznym⁴³. Prowadzone przez polskich policjantów rozpoznanie wywiadowcze miało również na celu uzyskanie danych na temat uzbrojenia wymienionych formacji policyjnych, posiadanego sprzętu (wozy bojowe, motocykle, rowery), poziomu wyszkolenia i prowadzonych ćwiczeń. Oficerów polskiego wywiadu na Śląsku interesowało ponadto pozyskiwa-

⁴¹ Ibidem.

⁴² APK, PWŚl. sygn. 410, *Pismo* z 21.05.1935 r., k. 17.

⁴³ Ibidem.

nie informacji dotyczących organizacji, rozmieszczenia i wyszkolenia wojskowego członków SA i SS, a także „innych organizacji wojskowych i półwojskowych” na terenie polsko-niemieckiej strefy granicznej. Ważne dla pracy polskiego wywiadu były również zebrane przez polskie jednostki policyjne opinie na temat „nastrojów ludności polskiej i niemieckiej po obu stronach granicy”⁴⁴.

W ramach prowadzonego wywiadu granicznego funkcjonariusze PWŚl. dzielili się pozyskanymi informacjami z chorzowską placówką Ekspozytury nr 4 systematycznie – co kwartał – aż do września 1939 r. Należy jednak zauważyć, że zbierane dane i wiadomości przez jednostki śląskiej policji wojewódzkiej dotyczące rozpoznania niemieckich obszarów graniczących z II Rzeczpospolitą były również równolegle analizowane i przesyłane do GK PWŚl., wojewódzkich i powiatowych struktur bezpieczeństwa państwa, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Samodzielnych Referatów Informacyjnych Dowództwa Okręgu Korpusu V w Krakowie.

Zakończenie

Realizowane przez śląską policję czynności w ramach kontrwywiadowczej ochrony polskich granic były prowadzone nieprzerwanie przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego aż do wybuchu II wojny światowej. Wykonywane działania miały na celu rozpoznanie i przeciwdziałanie wszelkim zagrożeniom związanym z bezpieczeństwem państwa i jego struktur oraz interesów na Górnym Śląsku. Z tego względu wysiłki wszystkich jednostek PWŚl., a w szczególności tych rozmieszczonych wzdłuż granicy z Niemcami, skupiały się w zakresie ochrony kontrwywiadowczej na zapewnieniu bezpieczeństwa polskim obywatelom oraz monitorowaniu wszelkich zagrożeń płynących ze strony niemieckich władz i służb specjalnych. Istotnym aspektem pracy śląskiej policji było również wykorzystanie jej struktur w ramach tzw. wywiadu płytkiego do zdobywania informacji i danych na temat funkcjonowania niemieckiej administracji państwowej, jednostek wojskowych oraz organizacji paramilitarnych i politycznych na Górnym Śląsku. W tym zakresie polscy policjanci starali się rozpoznać struktury, obsadę personalną, politykę kadrową, wyposażenie, zakres obowiązków służbowych, stopień wyszkolenia i rozmieszczenie niemieckich służb bezpieczeństwa (policja, służby celne i ochronne) oraz organizacji paramilitarnych i bojówek politycznych. Ważnym elementem powyższych działań był stały monitoring nastrojów polskiej i niemieckiej ludności po obu stronach granicy – co było systematycznie ujmowane w policyjnych miesięcznych sprawozdaniach.

Wiedza uzyskana przez funkcjonariuszy PWŚl. ramach prowadzonej kontrwywiadowczej ochrony granic z pewnością przyczyniła się do lepszego rozpozna-

⁴⁴ Ibidem.

nia sytuacji polityczno-militarnej na całym odcinku granicy polsko-niemieckiej na Górnym Śląsku. W znacznej mierze udało się polskim policjantom ustalić i pogłębić dane dotyczące organizacji jednostek bezpieczeństwa po drugiej stronie granicy, także ich strukturę organizacyjną, rozlokowanie, posiadane uzbrojenie, obsadę personalną, a także funkcjonowanie. Pozyskane informacje pokazywały również mechanizmy współdziałania politycznego i militarnego administracji niemieckiej z organizacjami paramilitarnymi, które były wykorzystywane przeciwko Polsce. Z kontrwywiadowczych i wywiadowczych informacji uzyskiwanych przez śląskich funkcjonariuszy korzystały cywilne organy i instytucje II RP odpowiedzialne za bezpieczeństwo państwa, ale także polskie służby wywiadu i kontrwywiadu wojskowego.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Katowicach.

Zespół: Policja Województwa Śląskiego.

Zespół: Urząd Wojewódzki Śląski.

Źródła prawne

Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 roku (Dz.U. 1922 nr 44, poz. 371).

Ustawa z dnia 2 marca 1923 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 1, poz. 87).

Rozporządzenie z 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Wojewódzkiej, (Dz.U.Śl. z 1922r. Nr 1, poz. 4).

Oświadczenie Rządowe z dnia 23 maja 1922 r. w sprawie podziału Górnego Śląska (Dz.U. 1922 nr 44, poz. 369).

Tajny Okólnik nr 9 Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie z dnia 22 października 1937 r. w sprawie znaków poufnych w paszportach i wizach konsularnych.

Źródła drukowane

Instrukcja dla Funkcjonariuszy Policji Województwa Śląskiego w służbie granicznej z dnia 27/VII 1925 r.

Kumaniecki K.W., *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty*, Warszawa 1935.

Opracowania i monografie

- Baniewicz M., Osierda A., Socha R., *Formacje ochrony granicy II Rzeczypospolitej na Górnym Śląsku*, [w:] *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922–1939*, red. D. Gregorczyk, A. Osierda, Bielsko-Biała 2010.
- Ćwięk H., *O tajemnicach polskiego kontrwywiadu w województwach zachodnich Polski (1921–1932)*, Wszechnica Muzeum Śląskiego, Katowice 2000.
- Ćwięk H., *Przeciw Abwehrze*, Bellona, Warszawa 2001.
- Długajczyk E., *Pechowcy. Księga afer szpiegowskich na terenie Górnego Śląska w okresie międzywojennym*, Almar, Leszno 2013.
- Gregorczyk D., *Działania administracji rządowej i Policji Województwa Śląskiego w kontrwywiadowczej ochronie Śląska w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Sekretna wojna II. Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1949 (1948)*, red. Z. Nawrocki, Zysk i S-ka, Poznań 2015.
- Gregorczyk D., *Przykłady działań Policji Województwa Śląskiego w systemie kontrwywiadowczej ochrony Śląska w latach 20. i 30. XX w.*, [w:] *Sekretna wojna III. Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1949 (1948)*, red. Z. Nawrocki, Zysk i S-ka, Poznań 2018.
- Gregorczyk D., *Działalność szpiegowska i dywersyjna na Górnym Śląsku w latach 1938–1939 w sprawozdaniach Policji Województwa Śląskiego*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad II Rzeczypospolitej wobec groźby wybuchu wojny w 1939 r.*, red. D. Gregorczyk, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Warszawa – Katowice 2020.
- Grześkowiak G., Kochańczyk R., Mikityn J., *Była taka formacja – Policja Województwa Śląskiego 1922–1939*, Rafał Kochańczyk, Katowice 2022.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. 4: 1918–1939, red. P. Łossowski, PWN, Warszawa 1995.
- Kula H., *Polska Straż Graniczna w latach 1928–1939*, Bellona, Warszawa 2004.
- Popiołek K., *Śląskie dzieje*, PWN, Warszawa – Kraków 1976.
- Mikityn J., *Szkolnictwo policyjne w województwie śląskim w okresie międzywojennym*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Katowice 2007.
- Siewier M., *Działalność organów bezpieczeństwa w województwie śląskim w okresie międzywojennym. Zarys problematyki*, [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, t. 5, cz. 1, ABW, Warszawa 2018.
- Siewier M., *Działalność placówek Oddziału II Sztabu Głównego w zakresie rozpoznania i zwalczania szpiegostwa III Rzeszy (1933–1939)*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski w XX i XXI wieku*, red. nauk. H. Ćwięk, M. Siewier, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Długosza, Częstochowa 2018.
- Szermański J., *Policja województwa śląskiego w latach 1922–1926*, Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, Bielsko-Biała 1995.

Artykuły

Długajczyk E., *Agendy polityczno-śledcze Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” 2010, nr 6.

Dworzecki J., *Rola Policji Województwa Śląskiego w kształtowaniu bezpieczeństwa wewnętrznego w okresie II RP*, „Zeszyty Naukowe WSFiP” 2015, nr 3.

Kayzer B., *Policja Graniczna Województwa Śląskiego (1922–1926)*, „Przegląd Policyjny” 1992, nr 2–3.

Siewier M., *Z działalności służby śledczej Policji Województwa Śląskiego*, „Res Politicae” 2015, t. 7.

Intelligence and Counterintelligence Actions of the Silesian Voivodeship Police at the Polish-German Border between 1922 and 1939

Summary

Formed in 1922, the Silesian Voivodeship Police became an important part of the state security system in the newly reconstituted country of Poland. The Silesian Police officers were included in counterintelligence operations aiming to protect Poland and the Silesian Voivodeship immediately upon creation of the Silesian police force. One important element of counterintelligence measures used to protect Upper Silesia from external risks was monitoring the Polish-German border. The Silesian police officers protected Polish interests in the region both by participating in actual counterintelligence operations and by amassing “shallow intelligence.” Information gathered by the intelligence and counterintelligence operations of the Silesian police during the interbellum period was useful to both civil state security institutions of the Second Polish Republic and its military intelligence and counterintelligence services.

Keywords: Silesian Voivodeship Police, the Polish-German border, state security, counterintelligence, intelligence, espionage, secret services.